

М. А. Крот

студентка Інституту прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

О. В. Шульженко

кандидат юридичних наук, доцент кафедри правознавства
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

ЗЛОЧИННА ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ЇЇ ОЗНАКИ

Статтю присвячено дослідженню поняття злочинної організації як однієї з форм співучасті. У роботі визначено дефініцію співучасті відповідно до Кримінального кодексу України, зазначено різні доктринальні класифікаційні підстави та види. Наведено законодавче визначення злочинної організації та наукові дискусії щодо цього поняття, проаналізовано її основні ознаки. Розглянуто питання щодо доцільності виділення злочинної організації як окремого виду співучасті.

Ключові слова: співучасть, форми співучасті, злочинна організація, ознаки злочинної організації, Кримінальний кодекс України.

Постановка проблеми. У Кримінальному кодексі України наводиться поняття співучасті та її форми, але в науці є розбіжності щодо змісту визначення «злочинна організація» як її форми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначена проблематика розглядалась у працях таких учених, як Р. Галіакбаров, П. Тельнов, А. Піонтковський, П. Гришаєв, Г. Крігер, А. Закалюк, А. Трайнін, Ф. Бурчак, М. Шнайдер, Н. Невідома, Л. Демидова, В. Тихий, М. Хавронюк, Н. Гуророва, Б. Никифоров, Г. Новицький, М. Панов, А. Пинаєв, О. Піонтковський, В. Робак, А. Савченко, П. Тельнов, О. Трайнін, З. Тростюк, І. Туркевич, В. Тютюгін, В. Українець, Б. Утевський, Є. Фесенко та ін.

Метою статті є вивчення проблеми визначення поняття «злочинна організація», аналіз та синтез різних підходів із цих питань, характеристика основних її ознак.

Виклад основного матеріалу. Статтею 3 Конституції України передбачено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, тому держава має мобілізувати всі свої зусилля для реалізації цього положення, зокрема шляхом закріплення правових норм.

Так, відповідно до ст. 26 Кримінального кодексу України (далі – КК України), співучастю у злочині є умисна спільна участь

декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину.

Для співучасті характерними є єдність форми та змісту як дві її сторони, завдяки такій єдності співучасть у будь-якій формі набуває якісної визначеності. До того ж основною формою співучасті є зовнішня або внутрішня визначеність її змісту [1, с. 158].

Згідно з чинним законодавством, зокрема зі статтею 28 КК України, виділяють такі форми співучасті: вчинення злочину групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою або злочинною організацією.

Такий поділ є науково обґрунтованим. Так, один із перших дослідників проблем співучасті в післяреволюційний період А. Трайнін залежно від характеру та ступеня суб'єктивної зв'язаності між співучасниками виділяє чотири форми співучасті: 1) без попередньої змови (проста); 2) з попередньою змовою; 3) особливого роду (злочинна організація і злочинне співтовариство); 4) організована група [1, с. 156].

Такого підходу дотримуються П. Гришаєв і Г. Крігер, які також виділяють чотири форми співучасті: 1) без попередньої змови; 2) співучасть із попередньою змовою; 3) організована група; 4) співучасть особливого роду – злочинна організація, розрізняючи при цьому ще і два види співучасті, виділені на основі характеру злочинної діяльності співучасників: 1) проста (співвиконання); 2) складна (із розподілом ролей) [1, с. 156].

Отже, у юридичній літературі визначення форм співучасті здійснюється за різними критеріями, тому виділяються, наприклад, за наявністю або відсутністю розподілу ролей: 1) проста форма має місце там, де всі учасники є виконавцями (співвиконавцями) злочину. Тут співучасники виконують однорідну роль, зокрема вони безпосередньо виконують повністю або частково об'єктивний бік складу злочину, описаного в диспозиції статті Особливої частини КК України; 2) складна форма співучасті, тобто співучасть із розподілом ролей, полягає в тому, що учасники виконують різні ролі. У цьому разі має місце такий розподіл ролей: один (чи декілька) виконавець, інші – організатор, підбурювач, пособник [1, с. 158].

До складної співучасті належить злочинна організація, визначення якої законодавець надав у ч. 4 ст. 28 КК України, зокрема злочин визнається вчиненням злочинною організацією, якщо він скоєний стійким ієрархічним об'єднанням декількох осіб (п'ять і більше), члени або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так й інших злочинних груп.

У науці кримінального права до терміна «злочинна організація» використовуються також такі синоніми, як «співучасть особливо роду» та «злочинна спільнота». Існування декількох понять щодо одного й того ж правового явища негативно позначається як на теоретичних розробках, так і у практичній діяльності щодо правової кваліфікації.

У ч. 4 ст. 28 КК України дається визначення злочинної організації, згідно з яким до її ознак варто віднести наявність 5 або більше осіб, стійкість та ієрархічність об'єднання, зорганізованість на основі попередньої змови членів або структурних частин організації для спільної діяльності, наявність спеціальної мети діяльності організації.

Перейдемо до дослідження поняття «злочинна організація» у науковій літературі.

Так, А. Кислий та С. Кузьмін зазначають, що злочинну організацію за своєю юридичною природою взагалі не може бути віднесено до видів співучасті. Тут необхідно говорити про самостійну кримінально-правову категорію, зважаючи на те, що законодавець уже саме створення злочинної організації вважає закінченим злочином (ст. 255 КК України) [2, с. 81]. Вимогою до законодавчого визначення тієї чи іншої форми співучасті є наявність ознак, які дозволяють чітко відмежовувати її від інших форм співучасті. Із визначення ми можемо виокремити ознаки злочинної організації.

По-перше, згідно з чинним законодавством, для злочинної організації необхідно п'ять і більше учасників.

Узагальнювальним терміном для позначення осіб, що беруть участь у злочинній діяльності організованого злочинного об'єднання, є «учасник». Такі суб'єкти логічно розділити на три категорії: 1) члени організованих злочинних об'єднань; 2) особи, які беруть участь в окремих злочинах, учинених цими об'єднаннями; 3) особи, причетні до участі в організованих злочинних об'єднаннях [3, с. 67].

Злочинну організацію слід розглядати як певну спільноту (єдність) пов'язаних спільною злочинною метою осіб (суб'єктів злочину), які об'єдналися для вчинення злочинних діянь. Зміст умислу визначається характером спеціальної мети, для досягнення якої створено організовану групу, а також функціонально-рольовою участю, що виконується для цього конкретним учасником групи. Уступаючи до злочинної організації, особа має усвідомлювати ціль, поставлену перед угрупованням, і характер методів її досягнення. Член злочинної організації має нести відповідальність за кожен злочин, учинений цією групою, якщо він усвідомлював її злочинну мету [4, с. 123].

Досліджуючи кількісну ознаку злочинної організації, Л. Демидова висловлює пропозицію про необхідність збереження у КК України для поняття організованої групи загальної ознаки співучасті, зокрема участь двох або більше суб'єктів злочину, що відповідало б не тільки традиційному розумінню співучасті, але й практиці боротьби з організованою злочинністю.

Ще одним аргументом учених на користь зменшення мінімального кількісного складу учасників злочину, вчиненого організованою групою, є особливий розподіл ролей, що є можливим за умов наявності двох учасників (організатора і виконавця) [3, с. 68].

Із такою позицією вчених важко погодитись, оскільки два учасники об'єднання не здатні утворити його ієрархічність. За наявності двох суб'єктів максимально можливим є лише елементарний розподіл функцій або ролей [3, с. 67].

Особливість розподілу ролей у злочинній організації зумовлена ієрархією, що передбачає декілька організаторів, які перебувають на різних рівнях структури об'єднання. Роль організаторів виконують не менш як дві особи, які перебувають на різних рівнях ієрархії (особа, яка управляє усією злочинною організацією, та особа, яка управляє структурною частиною). Щонайменше одна особа має виконувати функції виконавця. Теоретично можна припустити, що для розподілу ролей у злочинній організації достатньо трьох осіб (двох організаторів і виконавця) [3, с. 68].

Таким чином, законодавче визначення мінімального кількісного складу учасників злочину, вчиненого злочинною організацією, на рівні п'яти осіб є необґрунтованим та створює певні перешкоди у правозастосовній діяльності. Нелогічним є і закріплення щодо участі двох осіб, оскільки це може призвести до ототожнення з іншими видами співучасті та за такої кількості учасників не можна створити ієрархії.

По-друге, має бути ієрархія. Ієрархічність є оціночним поняттям, тому його зміст визначається в кожному конкретному випадку, виходячи з оцінки конкретних обставин справи. Як зазначає Н. Невідома, ця ознака є похідною, яка визначається розподілом ролей та наявністю в такому об'єднанні організатора. Вона може полягати в наявності керівника, підпорядкуванні членів певному лідерові, певній структурній побудові. Також характерна внутрішня побудова, стійкість зв'язків між учасниками, підпорядкування певній дисципліні, правилам, що забезпечують стабільність та існування групи [5, с. 479].

У постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 грудня 2005 р. № 13 зазначено, що ієрархічність злочинної організації полягає в підпорядкованості учасників останньої організаторові та забезпечує певний порядок керування таким об'єднанням, а також сприяє збереженню функціональних зв'язків і принципів взаємозалежності його учасників або структурних частин під час здійснення спільної злочинної діяльності.

Таким чином, ієрархічність злочинної організації – це такий розподіл функцій і ролей між учасниками (структурними частинами) злочинної організації, що забезпечує підпорядкованість і підзвітність рядових учасників останньої (виконавців, підбурювачів, пособників) організаторам: керівникові (керівному органу) злочинної організації та керівникам структурних частин. Вона передбачає: 1) наявність організаторів (керівників злочинної організації та її структурних частин) і виконавців (рядових учасників); 2) поділ злочинної організації на структурні частини; 3) наявність правил поведінки, побудованих на субординації, підпорядкованості, підзвітності та дисципліні її учасників; 4) розподіл функцій і ролей в об'єднанні [6, с. 23]; 5) обов'язковість рішень, ухвалених керівниками та/або єдиним центром, для всіх членів злочинної організації та/або її структурних частин [7, с. 58].

По-третє, відповідно до положень ч. 4 ст. 28 КК України, метою створення злочинної організації є вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину. Юридичне визначення понять «тяжкий», «особливо тяжкий злочин» надається у ст. 12 КК України. Так, згідно з нею, тяжким злочином є той, за який передбачено основне покарання у вигляді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років (ч. 4 ст. 12 КК). Особливо тяжким є злочин, за який передбачено основне покарання у вигляді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів

доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі (ч. 5 ст. 12 КК). Слід зазначити, що (згідно з ч. 4 ст. 28 КК) метою існування (створення) злочинної організації є вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації; 2) керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб; 3) забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так й інших злочинних груп [8, с. 138].

Л. Демидова, розглядаючи специфічну суб'єктивну ознаку злочинної організації – мету створення злочинної організації, виділяє:

– первісну (створення злочинної організації, забезпечення її функціонування, наявності структури, визначення керівника, встановлення правил координації учасників об'єднання);

– кінцеву (вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, при цьому підкреслюється, що такої мети можна досягнути тільки тоді, коли досягнуто первісної мети, зокрема злочинна організація з усіма обов'язковими ознаками) [4, с. 9].

По-четверте, необхідно є стійкість злочинної організації, хоча деякі вчені взагалі пропонують її не виділяти. Щодо поняття стійкості є три наукових підходи.

Прихильники першого під час визначення стійкості використовують кількісні показники. При цьому деякі прихильники цього підходу надають перевагу кількісному складу злочинного об'єднання, а інші – кількості вчинених або тих, що готуються, злочинів. Так, на думку М. Ковальова, поняття стійкості слід визначати через кількісний показник, тобто стійкими є ті групи, до складу яких уходять три або більше особи [9, с. 231]. Інші вчені вважають, що для визнання групи стійкою необхідно є згода її членів не просто на неодноразове вчинення злочинів, а на вчинення невизначеної кількості [7, с. 57].

Прихильники другого підходу під час визначення стійкості використовують різні ключові якісні показники стійкості злочинного об'єднання. Російський учений В. Комісаров виділяє такі показники стійкості, як високий ступінь організова-

ності, що виражається в детальному розробленні планів діяльності, відповідно до яких визначається роль і завдання кожного члена, у внутрішній дисципліні з беззаперечним підпорядкуванням лідерам, в активній діяльності її організаторів, у продуманій системі матеріального забезпечення знаряддями та засобами вчинення злочинів, у створенні системи протидії різним заходами соціального контролю з боку суспільства тощо; стабільність складу та її організаційної структури, наявність своєрідних, індивідуальних за характером форм і методів діяльності, сталість форм і методів злочинної діяльності [10, с. 207].

На думку В. Бикова, групу слід уважати стійкою у разі стабільності її складу, тісного взаємозв'язку між її членами, згуртованості дій, тривалості її існування та кількості вчинених злочинів [11, с. 51].

Щодо зазначеної ознаки, то вона є дискусійною серед науковців та практичних працівників, зокрема суперечка ведеться стосовно того чи слід її виділяти взагалі.

По-п'яте, наявність зорганізованості на основі попередньої змови членів або структурних частин організації для спільної діяльності.

Злочини, вчинені в складі злочинної організації, слід кваліфікувати самостійно, зокрема за сукупністю зі статтями КК, які передбачають відповідальність за створення злочинних організацій, участь у них або вчинюваних ними злочинах [12, с. 239].

Висновки і пропозиції. У сучасному українському законодавстві формується кримінально-правова основа протидії злочинній організації. Злочинна організація є однією з найнебезпечніших форм співучасті. На основі проаналізованих ознак можна зробити висновок, що злочинна організація має лише їй притаманні ознаки та її слід виділяти як окрему форму співучасті.

Список використаної літератури:

1. Носко Н.В. Форма співучасті: проблеми визначення та класифікації. *Бюлетень Міністерства юстиції*. 2013. № 10. С. 153–159.
2. Кислий А.М., Кузьмін С.А. До питання про зміст понять «організована група» та

- «злочинна організація» у теоретико-правовому аспекті. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. С. 78–82.
3. Вознюк А.А. Кримінально-правові ознаки організованих груп і злочинних організацій: моногр. Київ, 2015. 191 с.
 4. Невідома Н.В. Вчинення злочину організованою групою: дис. ... ас. юр. наук: 12.00.08 / Харків. НЮУ ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2015. 211 с.
 5. Невідома Н. В. Об'єктивні ознаки організованої групи. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. № 72. С. 475–481.
 6. Вознюк А.А. Ієрархічність як кримінально-правова ознака злочинної організації. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 2 (2). С. 84–91.
 7. Орловский Р. Иєрархичность как признак преступной организации. *Leges Viata*. 2014. С. 56–59.
 8. Кундеус В.Г. Щодо визначення ознак створення злочинної організації, як однієї з форм вчинення злочину передбаченого ст. 255 КК України. *Форум права*. 2016. № 1. С. 135–140.
 9. Энциклопедия уголовного права Т. 6: СПб ГКА, 2007. 563 с.
 10. Голоднюк М.Н., Зубкова В.И., Кузнецова Н.Ф. и др. Курс уголовного права в 5-ти томах Москва: ИКД «Зерцало-М», 2002. 556 с.
 11. Быков В.М. Банда – особый вид организованной вооруженной группы. *Российская юстиция*. 1999. № 6. С. 49–51.
 12. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право Київ: Ваіте, 2014. 944 с.

Крот М. А. Преступная организация и ее особенности

Статья посвящена исследованию понятия преступной организации как одной из форм соучастия. В работе указана дефиниция соучастия в соответствии с Уголовным кодексом Украины, сказано о различных доктринальных классификационных основаниях и видах. Приведено законодательное определение преступной организации и научные дискуссии по этому вопросу, также проанализированы его основные признаки. Рассмотрен вопрос о целесообразности выделения преступной организации как отдельного вида соучастия.

Ключевые слова: соучастие, формы соучастия, преступная организация, признаки преступной организации, Уголовный кодекс Украины.

Krot M. Criminal organization and its distinctions

The article is devoted to the study of the concept of "criminal organization" as one of the forms of complicity. The definition of complicity is indicated in the work according to the Criminal Code of Ukraine, various doctrinal classification grounds and types are indicated. Legislative definition of "criminal organization" is given and scientific discussions on this concept are given, also its main characteristics are analyzed. The question of expediency of allocating a criminal organization as a separate type of complicity is considered.

Key words: complicity, forms of complicity, criminal organization, distinctions of a criminal organization, Criminal Code of Ukraine.